

Соколёнок

2/2021

МАРТ – АПРЕЛЬ

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Зурият Бектемирова

«КЪАРЧЫГЪА»

Къарчыгъа, Къарчыгъа,
Къанатын яйып чыгъа,
Бизин къумукъ яшлагъа
Бар хабарланы жыя!

Гиччипавлар билсин деп,
Ана тилин аявлап,

Улан-къызлар болсун, деп,
Оъз миллетин абурлап.

Къарчыгъа! Къарчыгъа!
Гъар яшгъа уч, Къарчыгъа!
«Сени охумадым», – деп,
Къалмасынлар талчыгъа!

«КЪАРЧЫГЪА»

Суратлы хабарларын,
Йырларын алып бизге
«Къарчыгъа» журнал геле
Гъар айда уьубюзге.

Сени къолума алсам,
Гъар сёзюнгден бал чыгъа.

Сен етишмей геч къалсанг,
Талчыгъаман, талчыгъа!

Гел, къурдашым, «Къарчыгъам»,
Биз чи дюрбюз къурдашлар.
Сенден эпсиз къувана
Бизин дагъыстан яшлар!

Тульнара Биякъаева
«Къарчыгъаны» тептеринден.

КЪУМУКЪ АТЫМ!
КЪУМУКЪ ТИЛИМ!

Анвар Тажиев,
Дагъыстанымы
жолукъ моллаура

АНА
ТИЛ

Акъ увулар булан гелген ана тил,
Ананайлар булан синген къаныма.
Ананайлы сёзюм эгик гёрген сонг,
Айтмагъа не къала мени халкъыма.

Кюйлеген бир гюл авузлу тил берген –
Кёп суймей аз суюйими анамны!
Анам берген айбат тилим болмаса –
Барлакъ оту бал татырмы таламны.

... Вёре сакъ! Вёре сакъ!
Къопмасын балагъ,
«КЪУМУКЪ» атыбызны
язмасын ташгъа!
Бугюн бетибизге телмирген бала,
Ана тилибизде сёйлейик яшгъа

Акъай Акъаев.

... Мени тилим – къумукъ тил,
Ону мен ташламасман.
Мен ону ташлап къойсам,
Къумукъгъа ошамасман...

*Лайлахан Моллаева, Костек,
5-нчи кл. 1985-нчи йыл.
«Къаргыгъаны» тепперинден.*

... Гъей, миллетни уланлары
ва къызлары! Не затны тас
этсегиз де, къумукълугъу-
гъузну тас этмегиз! О Аллагъ
янындан сизге берилген
къадар экенни унутмагъыз!

(«Аманат-наме»)

ТАЗА ТИЛ

Ана тилинде къуван,
Ана тилинде къайгъыр.
Ая элингни тувгъан,
Эрши къылыкъны тайдыр.
Сююнчге «уес!» – деп айтмай
«Вай савбол!» деп къычырсанг,
«Класс!» деп тилингден къайтмай,
«Не яхшыдыр!» – деп айтсанг,
«О кей!» – деп, бармакъ жыймай,
«Яхшы этермен», – деп айт.
Къумукъ тилинг шунча бай,
Таза къумукъ тилге къайт!

*Пахуздек Махтибекова,
муаллим*

Дявлу „Къарчыгъа“!

Мен Буйнакский шагъардагъы 4-нчю номерли школаны 8 «в» класыны охувчусу Мамаева Валикъызман.

Ана тиллени гюнюне багъышлап язгъан сочинениемни йиберемен ва ана тиллерден дарс береген мени сююмлю муаллимиме, Манапова Равзанат Магомедрасуловнагъа ва «Къарчыгъа» журналны байрамы булан къутлап, баракалламны билдирмеге сюемен.

Хамисат Хизрива

АЯВЛУ АТА-АНА

МЕНИ АНА ТИЛИМ

Дюнъяда нече миллет бар буса, шонча тиллер де бар. Мени ана тилим – къумукъ тил. Мен шогъар бек оьктеммен. Гъар адамгъа ана тили аявлу. Къумукъ тил буса – лап да асил, къулагъыбызгъа лап да йымышакъ чалынагъан тил. Биз шону булан оьктем болма герекбиз.

Ана тилим дегенде, юрегиме тюшеген гъалны гъакъында сёзлер булан айтма къыйын. Ана тил дегенде, оюма башлап анам геле. Ону йылы сёзлери, исси къоллары, иржаягъан кюю гёз алгъа геле.

Халкъ болмаса, тил де болмай деп айтыла. Тили болмагъан халкъны оьлген халкъгъа тенг этмеге ярай. Халкъ буса, оьзюню тилин сакълап болма герек. Шо саялы да, биз ана тилибизни абурлама, ону байлыгъына байлыкъ къошма къаст этме герекбиз. Сизге алданокъ баракалла билдиремен.

**Бальгъам йимик бавруна,
Юрегине бал якъгъан,
Байрам йимик гёрюне
Ата-ана бар якълар.**

**Яшлар, ата-ананы
Сындырмагъыз юрегин.
Бош къалмасын:
«Балам!» – деп,
Узатылгъан билеги**

**Сагъынчлы юрегингни
Гъёкючлер алмас йимик,
Алгъасагъыз устюне,
Гечигип къалмас йимик.**

**Балаларын оьсдюре
Юрекни гюл бавунда,
Аявлагъыз, балалар,
Сиз оланы савунда.**

Чемпион!

Савлай дюнъяны Гъайран этди

Биз, уллулар, гъар гиччинева яшны арыв, асил ишлеринден бек къуванабыз. Вай, не тизив уланпавларыбыз, къызларыбыз бар деп, оьктем болуп, башыбыз кекге тие.

Артадагы йылланы ичинде Къаягент районну Къаягент юртунда яшайгъан 9 йыллыкъ Таймаз Темирбеков шагъмат оюндан Европаны эки керен чемпиону болуп, савлай дюнъяны гъайран этип тура. Гетген йыл ол «Moscow open 2020» деген шагъматлардан оьтгерилген

халкъара ярышларда да алтын медаль къазанды, бютюн къумукъ халкъын сююндюрдю. Шонда ол биревге де утдурмай, оьзюню оьтгюр гъакъылы булан уьстюнлюк къазанма бажарды.

Артадагы 20 йылланы ичинде шагъмат оюндан рекорд салагъанлар гъалиге екъ эди. Итти гъакъыллы къатарбашыбыз Таймаз Темирбеков тарихибизде инг де гиччи гроссмейстер болмакъ бар. Бу йыл Таймаз Темирбеков шагъмат оюндан дюнъяны чемпионатында

ортакчылыкъ этмеге сайлангъан- ланы арасында: «Чинк де тизив россиялы деп гысаплангъан. Тай- мазны бек гючлю эси де бар.

– Шагьмат оюн магъа матема- тика дарсларда гысап этмеге, сонг да, адабият дарсларда шиъруланы бир охуп гёнгюнден билмеге оьте- сиз кёмек эте, – деп хабарлай Тай- маз.

Ону тренери Макъсут Жанбо- латов айтагъан кюьде, гъали чи пайда ёкъ деп турагъанда, Тай- маз, оьзюню итти гъакъылы булан къыйынлы гъалдан чыгъып, утуп, оьрлюкню алып къоя. Айтылын- гъан гроссмейстерибиз Жакъай Жакъаев де ондан бек ругълана, усталыгъына тамаша бола. Жа- къай Таймазны оюнуна кёп уллу багъа берип, ону дюньягъа айтыл- гъан шагьматистлер Ананд, Фи- шер булан тенглешдире.

Таймазны гележекде дюньяны чемпиону болуп, белгили уллу шагьматист Корякин йимик рекорд салмагъа умуту бар. Биз де ону уьстюнлюклери булан къутлай туруп, юрегине тутгъан муратлагъа етиш- ме сав-саламатлыкъ да, гюч де, насип де ёрайбыз. Тай- маз йимик гючлю билимли, къоччакъ уланларыбыз кёп болсун!

Паху Гъайбуллаева

Ата-аналаны сагъифасы

Тутгъан оразаларыгъызны...

Гъадисде: «Ким, Рамазан ай гелгенде къуванса, Яратгъаныбыз ону Жагъаннемден азат этер», – деп айтыла. Рамазан ай гелгенде, Яратгъаныбыз адамны этеген ишин – гъаракатын язагъан малайиклерине, янгыз яхшы ишлерин язма буюра.

Бирдагъы гъадисде: «Эгер мени уьмметим Рамазаны тюп кюрчюсюн англаса, сав йыл Рамазан болгъанны сюер эди», – деп айтыла.

Шо айда адам этген яхшы ишлер жамлаша, гъекюнчлери къабул этиле, гюнагълары гечиле ва бусурманлагъа Женнетни эшиклери ачыла.

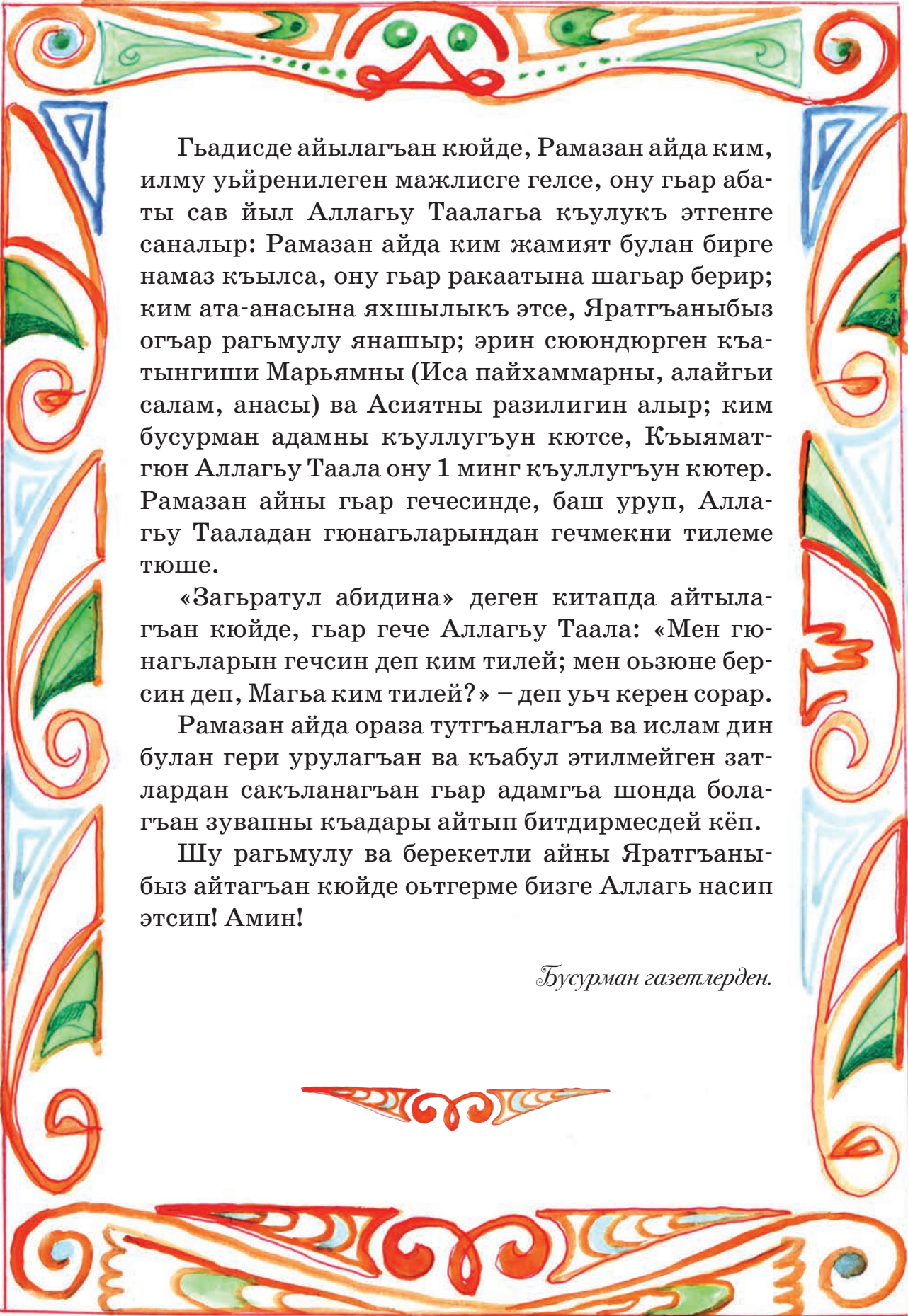
Ораза тутгъанланы гюнагъларындан гечмекни Гюнде, Ай да, къушлар да, балыкълар да, озге тюрлю гъайванлар, жан-жаныварлар да гечеси-гюню булан тилейлер. Рамазан айда ораза тутагъан гъар адамгъа, ону гъар тербенишине дуа этмек учун, малайик бегетиле.

Болгъан чакъы Рамазан айгъа абур этме герек, ону гёзлеме, ону геливию булан сююнме, шо ай бары да яхшы затны этме, бары да яман хыялланы къойма тюше.

Яратгъаныбыз Муса пайхаммаргъа, алайгъи салам: «Мен Магъаммат уьмметни, салаллагъутаала алайгъи ва салам, эки къарангылыкъдан зарал болмасын учун эки шавла бергенменмен, – деген.

Муса, алайгъи салам: «Не къарангылыкъдыр, не шавладыр?!» – деп сорагъан. «Шавла – о Рамазан ва Къуръан, къарангылыкъ буса – Къабур ва Къыяматгюн», – деп жавап берген Яратгъаныбыз.

Рамазан айда адам этеген яхшы ишлени зувабы бир нече керенлер артар.

Гъадисде айылагъан кюйде, Рамазан айда ким, илму уьйренилеген мажлисте гелсе, ону гъар абаты сав йыл Аллагъу Таалагъа къурукъ этгенге саналыр: Рамазан айда ким жамият булан бирге намаз къылса, ону гъар ракаатына шагъар берир; ким ата-анасына яхшылыкъ этсе, Яратгъаныбыз огъар рагъмулу янашыр; эрин сюндюрген къатынгиши Марьямны (Иса пайхаммарны, алайгъи салам, анасы) ва Асиятны разилигин алыр; ким бусурман адамны къуллугъун кютсе, Къыяматгюн Аллагъу Таала ону 1 минг къуллугъун кютер. Рамазан айны гъар гечесинде, баш уруп, Аллагъу Тааладан гюнагъларындан гечмекни тилеме тюше.

«Загъратул абидина» деген китапда айтылагъан кюйде, гъар гече Аллагъу Таала: «Мен гюнагъларын гечсин деп ким тилей; мен озюне берсин деп, Магъа ким тилей?» – деп уьч керен сорар.

Рамазан айда ораза тутгъанлагъа ва ислам дин булан гери урулагъан ва къабул этилмейген затлардан сакъланагъан гъар адамгъа шонда болагъан зувапны къадары айтып битдирмесдей кеп.

Шу рагъмулу ва берекетли айны Яратгъаныбыз айтагъан кюйде оьтгерме бизге Аллагъу насип этсип! Амин!

Бусурман газетлерден.

Бизин театр Къумукъ театргъа – 90 йыл

Бугюнлерде савлай къумукъ халкъ оъзюню кѣп сюеген театрыны 90 йыллыгъын белгилей. Шо – бизин къумукъ миллетни ва савлай Дагъыстан инчесаниятыны яшавунда уллу агъвалат. Бу 90 йыл деген санавну биз гетген асруну 30-нчу йылларындан тутуп белгилейбиз, неге тюзюл де 1930-нчу йылда бизин къумукъ театр – Темиркъазыкъ Кавказда биринчи профессионал театр гъисапда къурулду. Озюкъда биз барыбыз да билеген кюйде къумукъ миллетни театр гючлери, кружоклары ва студиялары 30-нчу йылдан да алда болгъан. Бизин инчесаниятны ёлун ахтарагъан алимлерибиз шону исбатлай ва тарихде де шогъар байлавлу маълуматлар аз тюзюл. Олай болгъанда бизин театрыны йылы 100-ден де оътуп гете.

Кѣп йылланы узагъында мен театрыны башлап артисти, сонг чебер ёлбашчысы ва директору болуп ишледим ва гъали де анадаш къумукъ театрыбызны чебер ёлбашчысыны ишин давам этип тураман. Оьтген йыллагъа бурулуп къарасам, магъа насип болду бизин театрыбызны оьктемлиги, СССР-ни халкъ артисткасы Барият Муратова булан, Россияны халкъ артистлери Алим Къурумов, Тажудин Гъажиев, Россияны ат къазангъан артистлери Саният Муратова, Гъайбат Магъамматова ва оьзгелери булан бирче ишлемеге ва театрыны уллу артёрлукъ агълюсюнде бирче яшамагъа.

Мен бир заманда да унутмажакъман аты элге айтылгъан режиссёр ва драматург Гъамит Рустамовну, сагъна оюнну усталары Магъаммат Рашидхановну,

Амир Къурбановну, Гъайбат Къазимагъамматованы ва Елена Легоменидини. Гъона, олар эди кѣп йыллагъа бизин анадаш театрыбызны ёлун тюз онгаргъан, гъона олар эди драма театрны милли башгъалыгъын ачыкъ кюйде гѣрсетген, огъар лайыкълы макътавлукъну гелтирген.

Оьтген 90 йылны ичинде Къумукъ театр кѣп къадарда спектаклдер салды.

Бизин театрны янгыз Дагъыстанда тюзюл, Темиркъязыкъ Кавказда да, Россияда да таныйгъанлар кѣп. Бизин спектакллени къайсы элде де кѣп сююп къаршылайлар. Оьтген йылланы ичинде бизин театр 500-ден де артыкъ спектакллени салгъан. Оланы арасында орус ва тыш уьлкелени классиклерини, орус ва совет драматурглары, къардаш республикалары авторларыны, ерли драматурглары асарлары бар.

А. Пушкинни «Таш къонакъ», А. Островскийни «Сепсиз къыз», А. Салаватовну «Айгъази», У. Шекспирни «Отелло», Н. Погодинни «Кремлни курантлары», А. Корнейчукну «Эскадрону оьлюмю», С. Дадианини «Учгъундан», А.-В. Сулеймановну «Давда той», Ч. Айтматовну «Ана топуракъ» деген спектакллери дѣвюр асарлагъа айлангъан.

90 йылны ичинде театрны коллективи минглер булангъы чакъырым ёлланы оьтген. Дагъыстанны юртларын юз керен айлангъан, оьз элибизден оьтюр театр гастрольлар булан Узбекистангъа, Азербайжангъа, Астрахангъа, Чечено-Ингушетиягъа, Къабардино-Балкариягъа, Темиркъязыкъ Осетиягъа баргъан. Театр кѣп керенлер Бютюнсоюз ва тыш уьлкелерде юрюлген театр фестивалларда ортакъчылыкъ этген.

Мисал учун, Анкарада (Турция), Москвада, Ленинградда, Таганрогда, Новороссийскде, Уфада, Нальчикде, Владикавказда. Бу эсгерилген фести-

валлардан театр кѣп санавдагъы грамоталар ва дипломлар алып къайтды. Бу йылланы ичинде къаравчулары айрыча тергевюн тартып болгъан спектакллени санаву да арта юрюдю. Драматурглар М. Расулну «Гюлжанаты», А.-В. Сулеймановну «Алтын къутукъну сыры», Ч. Айтматовну «Ана топуракъ», Нушични «Министрни къатыны», Р. Шериданни «Къысгъа гюнде къыркъ алдатыв», Б. Атаевни «Тенгир терек», М. Атаевни «Алтын къаз», Б. Турайны «Сенсен анам» деген ва оьзге спектакллени халкъ гъали де эсгере.

Бу ерде мен айрыча эсгерме сюемен Ислам Казиев салгъан спектакллени. О салгъан «Адилгерей Шавхал» Б. Атаевни, «Асият» Р. Гъамзатовну, «Авлиялары уью» С. Скарпеттини, «Оьлген де ёкъ, сав да ёкъ» К. Абуковну, «Бай къатын» А. Амирлини, «Айтмай къалгъан асил сѣз» А. Касонну, «Хюледжи» Р.-Н. Гюнтекинни ва олай да башгъалары театрны алтын фондуна гирген.

Бугюнлерде театр оьзюню ишин давам эте. Янгы спектакллени арасында «Ханума» деген комедия, «Маугли ва Лия» деген притча. Уллу Ватан даву 75 йыллыгъына ва А.-В. Сулеймановну 110 йыллыгъына багъышлап ону «Давда той» деген пьесасын салдыкъ. Бу спектаклни Скандарбек Тулпаров онгарды, къаравчулар бу эсгерилген спектакллени кѣп сююп къаршылады.

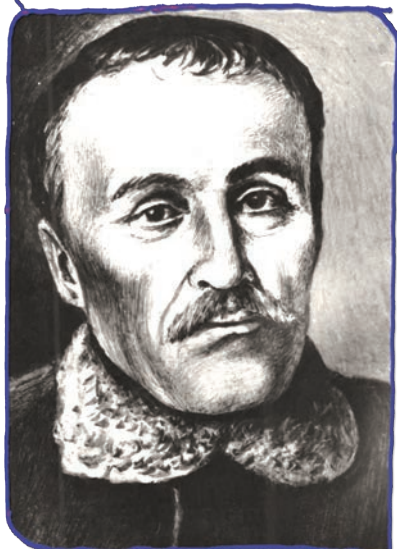
Аявлу ёлдашлар! Бизин сююмлю театрыбыз оьзюню токъсан йыллыгъына етишди. Бугюн мен бизин бары да актерлары, режиссёрлары, драматурглары ва художниклени гъакъ юрекден къутлайман.

Барыгъызгъа да яхшы савлукъ, узакъ оьмюр, насип ва уллу яратывчулукъ уьстюнлюклер ёрайман.

Даим сизин булан Россияны халкъ артисти Айгум Эльдарович АйгуMOV.

Безин театр!

Театрны яраткычлары

Темирболат
Бийболатов

Барият
Муратова

Алимнаша
Салаватов

Айгул Айгуловна

ОМЬЮРЮНГНЮ АЯЙ

Эревюллю Игитлерин Къумукъну
Сагъна барлап,
Сыйындырып жанынга,
Гёрсетдинг сен
Келпетлеп ят, ювукъну,
Мюгъюрлерин йыллар
Гъызгъан санынга...

... Бу яшавда
Англагъанынг агъымдыр,
Балаланы балалары тагъымдыр,
Гюнден гёнгюл эшип
Таж бар, абур бар,
Омьюрюнгню аяй –
Тухум тамурлар.

Шейит-Ханум Алшева

АЛАМАТНЫ АЛАМЫНДА

Самира Абакарова да Алинаны гиччи кызардашы. Ол да кызардашы булан бирче Магъачкъаладагы 12 номерли школада яхшы кыйматлагъа охуй. Бугюнлерде Самира Абакарова 4 «а» класгъа юрюй. Биревден де артда кълмай къасткъылып яхшы охуй. Гиччи буса да, кызардашындан кълышмай, арив суратлар этип бажара. Яхшы охуйгъаны саялы ону муаллимлери де кеп сюе. Бу суратланы Самира Абакарова этген.

Алина Абакарова Магъачкъаладагы 12 номерли школаны 6-нчы «а» класыны охувчу кызы. Ол дарсларда муаллимлеге тергевлю кюйде тынглап, оыр кыйматлагъа охумагъа къаст эте. Неге тюгюл, Алина Абакарова школаны яхшы кыйматлагъа битдирип, оыр охув ожакъгъа тюшмеге умут эте. Алина яхшы охуйгъандан кыйры да гиччи чагъындан тутуп, сурат этмеге де гъасирет. Ону ким де сукъланардай пагъмусу да бар. Биз гъали Алина Абакарова этген суратлар булан сизин де таныш этебиз.

«Къарчыгъагъа» салам

«Къарчыгъаны» 2020-нчы йылындагъы
6-нчы номерни сорауларына жаваплана...

Мен, Самадова Азипат, 2012-нчи йылда Къарабудагъгент районну Уллубийавул юртунда тувгъанман. Буссагъат Уллубийавул орта мактапны 3-нчю «а» класында охуйман. Бизин муаллимибиз Зумрут Къапурова яшланы кѣп сюе.

Мени ата юртума белгили игит Уллубий Буйнакскийни аты къоюлгъан. Ол халкъы учун объюнню жанын берген. Уллубийни аталары да Дагъыстанда белгили адамлар болгъан.

Уъй жанлардан мишикни, сыйырны, къойну, тавукъну кѣп сюемен. Бизин хоншуларыбызны ити де бар.

Къыр жанлардан тюлкюнню, бѣрюню, къоянны, порсукъну, чагъанни билемен. Гечелер чагъанлар юртубузну ягъасына гелип къычыралар.

Анам этеген ашланы барысын да сюемен, тек арасында лап да бек бурчакъ шорпаны ушатаман.

Мактапда къумукъ тилни ва адабиятны, орус тилни ва адабиятны, математика ва табиат дарсланы бек сюемен. Ойнайгъан ва йырлайгъан дарсланы да бек ушатаман. Объюм уллу болгъанда ингилис тилден тилмач (переводчик) болмагъа умутум бар.

Мен уъйде анама кѣп кѣмек этемен. Ашагъан столумну тазалайман, уъйню жыйышдыраман, сув ташыйман.

Мени мактапда кѣп къурдаш къызларым бар. Арасында лап да ювукълары – Салимат Насрутдинова ва Зайнап Жалавова.

Къумукъ шаирлерден Йырчы Къазакъны, Аتكъайны, Анвар Гъажиевни, Агъмат Жачаевни, Шейит-Ханум Алишеваны танийман.

Мени атам Багъавутдин Самадов да – журналист ва шаир. Ол район газетде ишлей. Ол да китаплар яза. Ону шиъруларын яшлар уъйрене ва биле.

«Къарчыгъа» журналгъа бизин савлай класыбыз язылгъан. Биз дарсларда «Къарчыгъаны» охуйбуз. Онда къужурлу хабарлар, шиърулар языла.

*Азипат Самадова,
Уллубийавул орта мактапны охувгусу*

Март – йылны эртени!

Март ай – йылны эртени. Булай деп негъакъ айтылмай. Гюн тиймейген ерде гетип барагъан къышны сувукъ-лугъун суйсенг де, гюнешни шавлалары тиеген ерде язбаш етишип гелегени гъис этесен: чоргъалардан тамчылар таммагъа башлай, авлакъларда кърлар ирий. Орманлыкъда тонкътонкъ къушну накъыра «согъагъаны» эшитиле, савусгъанлар чарнай.

Март айда къраргъалар бала ята. Гюн тиеген талаларда язбашны биринчи чечеги – шатман сап-сари болуп гърюне. Ондан язбашны ийиси геле. Март айны бирдагъы бир белгиси – исси якълагъа гетген къушлар къайтмагъа башлай.

«Хошгелдинг сен, кърарлыгъач,
Сапа гелдинг, кърарлыгъач.
Сапа къызны гърлери
Сав болдumu, кърарлыгъач?»

Кърарлыгъачлар гелгенде яшлар шу такъмакъны айтмаса, кърарлыгъачлар ачувлана, дейлер.

Редакциядан:

Кърарлыгъач уя тикген ожакъны берекети ва девлети арта деп айтгъан бизин ата-бабалар.

... Дагъы да – янгурну алдында кърарлыгъачлар алашадан учагъанны эс этген бизин ата-бабалар.

... Сонг да кърарлыгъач ва озге къушлар булан байлавлу халкъ сынавларын, белгилерин, айтывларын эшитгенлер, билегенлер бизге де язып гелер деп умут этибиз!

Навруз байрам

Эсделиклер

*– Къызыл объюзню мююзю
Богагъа къартыкъ болсун!
Берсенг де, бермесенг де,*

Девлетинг артыкъ болсун! – бу муталимлер Навруз байрамда айтагъан йырлардан бири, – деди Аتكъай агъав 1984-нчю йыл, язны башында гезикли ёлугъувда.

– Язбаш да геле тура, айлана якъ тюрлене. табиат янгыра, тереклер бюрлене, къарлыгъачлар да къайта тура, бу алааматланы аслу белгиси, унутулгъан байрамларыбызны инг де гезели ва гъайраны – Навруз байрам! – деди, иржайып ва кюстюнюп Аتكъай агъав.

Аتكъай агъавну Навруз байрамны арагъа чыгъаргъан лакъырындан башлагъаным негъакъ тюгюлдюр.

Биринчилей: Навруз байрам мен саялы да унутулмагъан эди, неге десе-гиз, бырынгъы юрт Таргъуда къумукъ халкъны къылыкъ-адат мердешлери, табиат булан, яшав-туруш булан байлавлу белги байрамлары сакълангъан, наслудан наслугъа бериле геле, гъатта бусурман динибизге къаршы иш гёрюлеген заманларда да Таргъу жума межитде намаз да къылгъан юртагълю, оразасын да тутмай къоймагъан, Ораза, Къурбан байрамларын да эркин, чомарт кюйде кютген.

Айтагъаным, мен саялы да гиччиден тутуп байрамланы инг де гезели, ва гъайраны болуп Навруз байрам бугюнге ерли, ону да бир маънасы бардыр. 1989-нчу йыл янгыдан Навруз байрамны халкъ арагъа чыгъарма, гертиден де байрамча оьтгерме, оьзбашыма алып айланма, оьзгелени де иштагъландырып,

къуршап, кёмекчи этип, бугюнге ерли гъар язбаш Навруз байрамны къаршылама, гъар ким шу байрам янгыртылгъанына оьзю де ортакъчы экенине инанма ва сююнме имканлыкъ берген – себепчиси болгъан Аتكъай агъав экенин айтма сюемен...

Экинчилей, Аتكъай агъав бизин миллет адабият, маданият, тарихи байлыгъыбызгъа, халкъ авуз яратывчулукъгъа, чебер инчесаниятыбызгъа, юреги де авруйгъан, шо байлыгъыбыз унутулуп къалмасны гъайын этеген, халкъ арада англатма да къасткъылагъан, олтургъан-тургъан ерде шону лакъырын да этеген адамыбыз эди. Ону исбатлайгъан – ону яшаву, яратывчулугъу.

Уьчюнчюлей, шо Навруз байрамны йырларындан башлагъаным дагъы да негъакъ тюгюл:

*Берсенг де, бермесенг де,
Девлетинг артыкъ болсун!*

Сыйлы Къуръанны аятларындан: «Онг къолунг берегенни сол къолунг билмесин!» – оьзюм англайгъан кюйде, Аتكъай агъав яшавдан да, Аллагъу Таала яратгъанлардан да сююнуп билеген бир дол ва мол адамыбыз эди ва янгыз бизин яшав оьмюрлерибизде тюгюл, гележек насруларыбызны къысметларында да яшав сюрежек.

– Сюр, яшавну, сюр! – дей эди... Бизин сёнмейген, дёнмейген, эсге тюшген сайын Аتكъай агъавну юз-минг тюрлю сырларына тюшюнежек эсделиклерибизни сюре туруп, иржая-кюлей туруп Аتكъай агъав яшажакъ! Озокъда дагъы!

*Шейит-Ханум Алишева,
Дагъыстанны халкъ шаири*

КЪАРДАШ ХАЛКЪЛАРЫБЫЗНЫ АДАБИЯТЫНДАН КИМ ГЮЧЛЮ?

татар халкъ ёммагъы

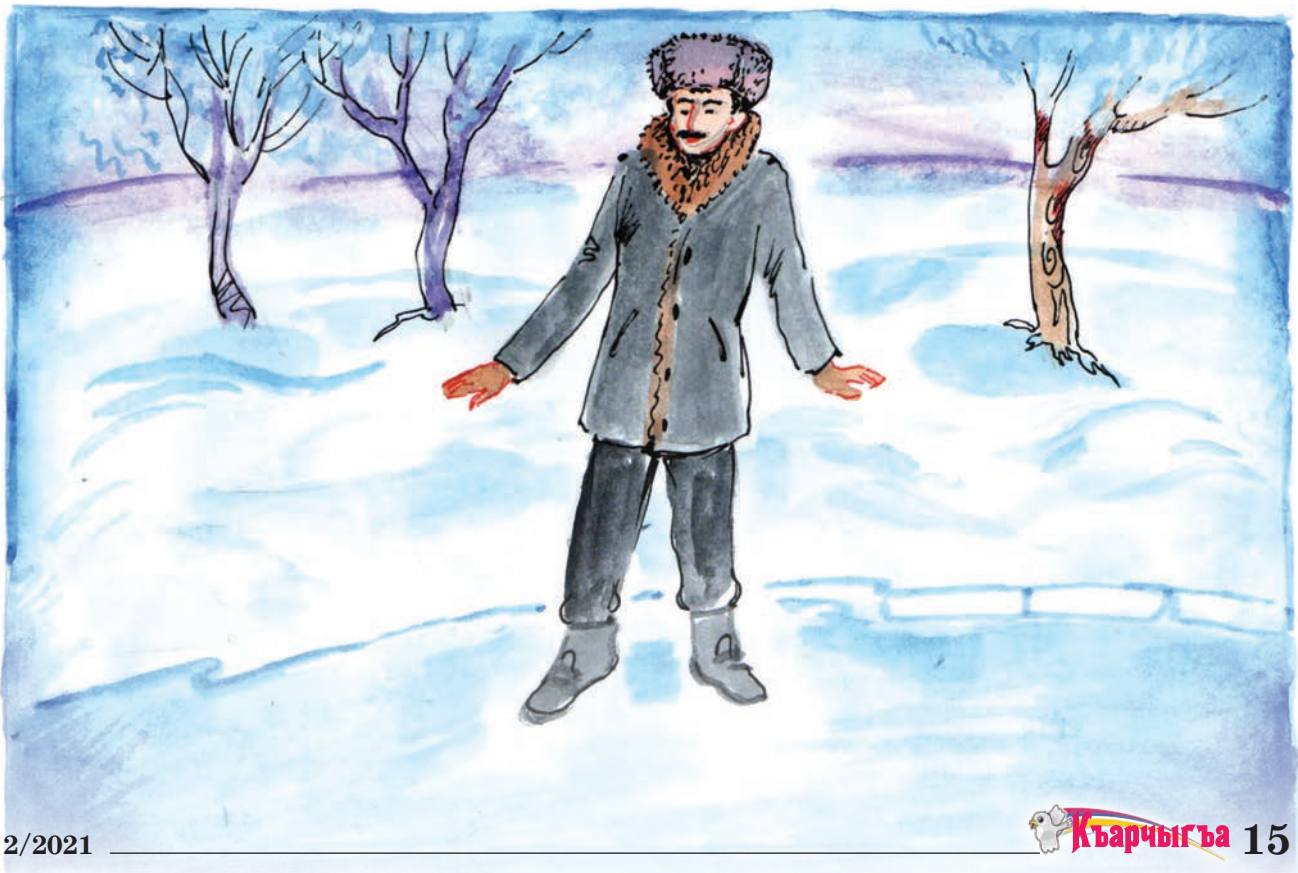
Оланы гелмеклигине буса Дагъыстан университетни филология факультетини кзумукъ бёлюгюню студентлери, «Тангчолпан» адабият бирлешивню ортакчылары себепчи болдулар. Ёлугъув, бир-бирев булан танышлыкъ оьтесиз кзужурлу оьтдю.

Ёлугъувда кзумукъ ва татар халкъланы арасындагъы бырынгъы заманлардан берли адабият, маданият, тарихи байлавлукълары, дослугъу гъакъында, гъалиден сонг да бир-биревню якълама, бир-биревге кёмекге табулма герекни гъакъында, олай да гъалиги заманны яш

наслусуну арасында кзурдашлыкъ аралыкълар гючленме герекни гъакъында кёп арев лакъыр болду.

Бырын-бырын заманда болгъан экен дей бир гиши. Бу гишини аты Нарый болгъан дей, кисесини тьюбу тар болгъан дей, тар болса да, бир пут тари сыя болгъан дей.

Гюнлерден бир гюн Нарый ёл чыкъгъан. Бара да бара, бара да бара бу. Къараса озен гёре. О озенни уьстю бузлагъан, йыртыллай. Бузну уьстюне озю де абатлана – аягъы тайгъалап, йыгъыла да къала. Кисе толгъан тариси чачы-

лып гетген муну. Ачувлагъан Нарый,
къагъарлангъан да, бузгъа кыгъчыргъан:

– Буз, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, – деген буз, – мени
гюнеш иритип алмас эди.

– Гюнеш, сен неге гючлюсен булай?

– деген Нарый гюнге.

– Гючлю бусам магъа булут къаплан-
мас эди.

– Булут, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени янгур тешип
чыкъмас эди.

– Янгур, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, – деген янгур, – мени
ер обзюне сингдирмес эди.

– Ер, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени оьлен тешип
чыкъмас эди.

– Оьлен, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени сыйыр ашамас
эди.

– Сыйыр, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени бичакъ гесмес
эди.

– Бичакъ, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени от иритмес
эди.

– От, неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени сув сѣндюрмес
эди.

– Сув, сен неге гючлюсен булай?

– Гючлю бусам, мени гиши енгмес
эди, тирменни айландырма екмес эди! –
деген сув.

Шондан сонг Нарый, адамдан гюч-
лю зат ёкъ экен деп, къайтып оьз ёлу-
на тюше де, шуну булан шу ёммакъ да
бите...

ТАТАР ХАЛКЪ КЪАКЪАГЪЫ

Тур, тур, торгъай,

Танг къата бугъай,

Торгъай, гел, жымчыкъ, чыкъ,

Чарнавлары чым-чырыкъ!

Тур, тур, тур кызым, мени,

Юхунг да тойгъан сени.

Танг сувун алма кызылар

Бара туралар энни.

Къазлар къанат берсин,

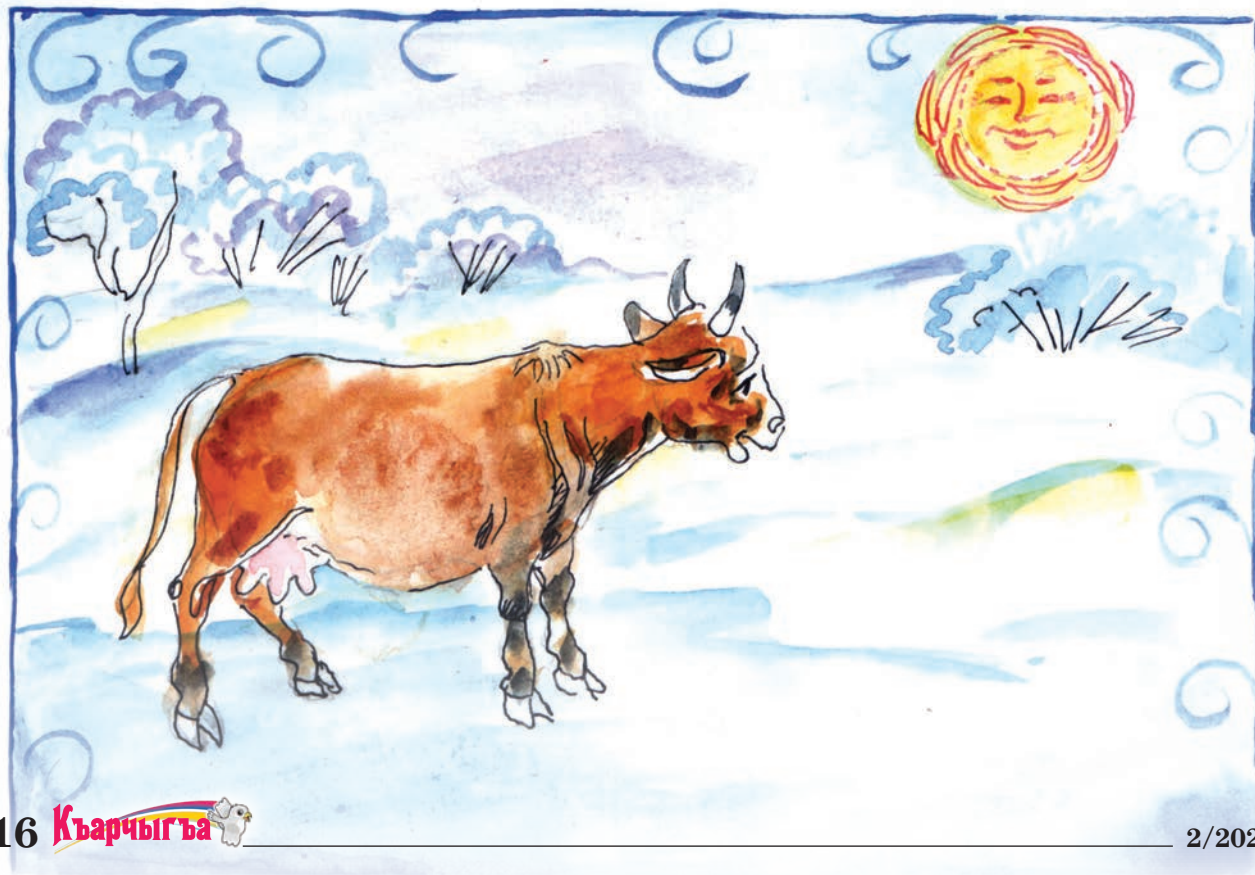
Турналар аякъ берсин,

Бѣденелер май берсин,

Ябалакълар юн берсин,

Балам зор оьссюн,

Оьс-оьс-с-с!

Чолпан

Чакъ ачыкъ гечелер кёкге къарасагъыз, санавсуз-сансыз шавлатланы (светилоланы) гёрежексиз. Адамлар олагъа барысына да юлдузлар деп къоя.

Кёкде юлдузлар да бар, планеталар да. «Планета» латын тилден гелген сёз. Ону булай маъналары бар «гёзевчю» (сапарчы), «саякъ». Бизге лап ювукъ юлдуз – Гюн. Гюнню айланасында 9 планета бар: Меркурий, Венера, Земля, Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон. тамазалар планеталагъа, арап-фарс тиллерден алып, Сайярлар, Саярлар деп айта гелген. Олар, Аламны боюнда чардай дёгерей туруп, Гюнню айланасындан гезеп тербей. Олар гъар даим адатлангъан бир белгили ёллар (орбиталар) булан юрюйлер. Шо саялы олагъа Гюнню спутниклери (иерченлери) дей. Иерченлени озлени ярыгъы ёкъ. Ярыкъны да, исивню де олар Гюнден ала.

Венера юлдузну къумукъча аты – Чолпан. Бырынгъы къумукъ тилде огъар Севит дей болгъан. Бизин тилибизде о сёзню амалгъа геливю булай болмагъа ярай: севит, сеив, севмек, севгеним, севюнч... Шо сёзлени гъалиги маънасы сююв, суймек, суйгеним, суюнч. Демек, Чолпан – арив, суйкюмлю, суюнч деген маъналары англата. Бырынгъы адамлар гёзеллик, сююв Чолпандан гелген деп ёрай болгъан. Тезде Чолпан деген атны янгы тувгъан яшлагъа, айрокъда къызыяшлагъа къоя болгъан.

Чолпанны да, Ерни де (дюньяны да) арасында 108 миллион чакъырым мезгил бар. Чолпанны авурлугъу Ерни авурлугъуна бир аз етишмей. Чолпанда йылны узагъы 225 суткагъа (гече-гюнге) тенг, Эрде буса йылны узагъы 365 гюн бола. Чолпан Гюнню озге спутниклери айланагъан якъгъа багъып айлан-

май, олагъа къаршы якъгъа багъып айлана. Чолпан кёк юзюнде Гюн артылгъан сонг да Гюн тувгъанча да гёрюне. къумукъларда «Чолпан тувду – танг къатды», «Чолпан – тангны элчиси» деген айтывлар бар. Гюнден ва Айдан сонг Чолпан кёк юзюню бизге гёрюнеген пайындагъы инг гючлю ярыкъ береген шавлат (светило).

Къумукъ халкъны къагъруманларыны бириси Зайналабит Батырмурзаев озю къургъан адабият кружокгъа «Танг Чолпан» деп ат къойгъаны да негъакъ тюгюл. Инкъылапны янгы тувуп гелеген шавласын ол тангда тувгъан юлдуз булан тенглеширген. Демек, дюньягъа суюнч тува тура деген.

Наслудан наслугъа янгыз суюнч къалсын! Чолпан деген ат къоюлгъан ашлар кёп болсун!

Къазанбиев Къазихан

Эмчи табиятыбыз

Къычыткъан

Къычыткъан тийип къолун-буту къычытдырмагъан ким бар? Шо саялы ону зараллы чѣп отгъа гысап этегенлер де бола. Тек олар озлер шолай абурсуз къарайгъан бу бек тизив отну гъакъында онча кѣп зат билмейлер.

Гелигиз, къычыткъанны адамлар ачгъан сырларыны гъакъында къысгъача хабарлайыкъ.

Медицинада къычыткъан аврувну ичинден гелеген къанны токътатмакъ учун да, къанда болма имканлы шекер аврувну аз этмек учун да къоллана.

Къычыткъанны урлугъуну 32 процентинден май бола. Оьсюмлюкню къаркъарасындан аркъанлар эте.

Инг де аслусу – къычыткъанда А, С, К, В, деген витаминлер кѣп. Шо витаминлер етишмей буса, адамны савлугъу осаллаша. Онда темирни, кальцийни тузлары да табулгъан. Къычыткъанда белоклар бурчакъдан эсе онча аз болмай.

Жулаа

Бир яда эки йыллыкъ оьсюмлюк гысапланагъан, эрте язбашда бахчаларда, бав ягъаларда, авлакъларда, агъач ягъаларда, дым ерлерде оьсеген жулаа халта оьсюмлюкню ким де таныйдыр.

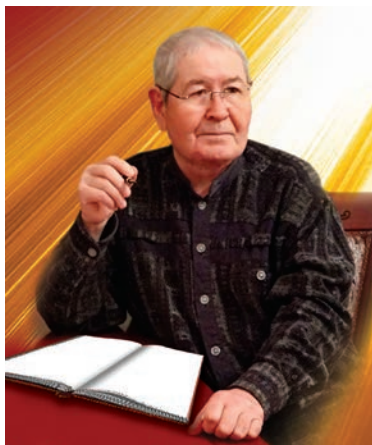
Жулаада санонин, алкоид, витамин С, Е, каротин, балавузлар ва башгъа химический элементлер болмакълыкъ ону бир нече аврувлагъа дарман болмагъына себепли. Муну, аслу гъалда, къаркъарадан къан гетивню токътатмакъ учун да, витаминлер етишмейгенликден авруса да къоллайлар, ѳткюреген ва сюеклери

авруйгъанлар жулааны къайнатгъандагъы сувун ичсе, пайдалы.

Жулааны суву булан авруйгъан гѳзлени чайлар. Юреги авруйгъанлар да, ич къурсагъы тешилген адамлар да жулааны ашаса, яхшы, бола. Гюнчыгъыш уьлкелерде жулааны ашкъазанда ва ичеклерде болагъан аврувланы сав этив учун да къоллай. Янгы жыйылгъан жулаа бавуру, буюреклери авруйгъанлагъа таклиф этиле.

Жулааны 15-30 сантиметр гелеген береги болгъанда, язбашда салат, чуду, кюрзе этип ашайлар.

КЪАРДАШ ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЫНДАН АНВАР-БЕК КУЛТАЕВНЫ 80-ЙЫЛ ЛЫГЪЫНА

Анварбек Култаев – ногъайланы гөрмекли, белгили шаири! Яшлар учун да, уллулар учунда бир йимик пагъмулу шиъру асарлары китаплар этилип чыкъгъан. Ону янгыз оз халкъы танып къалмагъан – Дагъыстанны халкълары булан янаша бютюн Россияны халкълары да таний, неге тюгюл Анварбекни белгили таржумачылар нечесе-нечесе тиллеге гёчюрген. Анварбек озю де таржума булан машгъул.

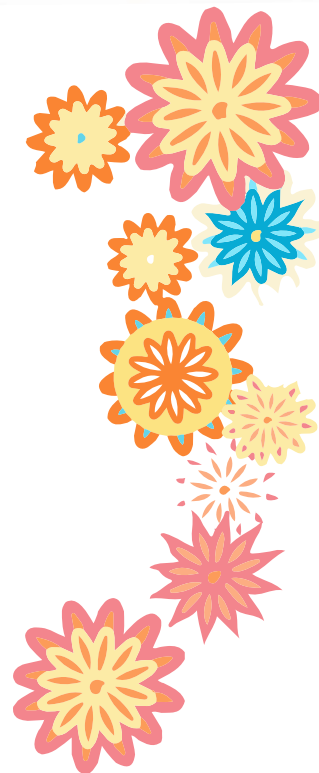
Анварбек Култаевны бираз алда къуванчлы агъвала-ты оьтгерилди. 80 йыллыгъы булан биз де къалам къурдашыбызны гъакъ юрекден къутлайбыз! Яратывчулукъ ёлун ругъдан тюшмей узатсын! Савлукъ! – дейбиз ингдеси! Тюпде сизин учун язылгъан шиъруларын беребиз!

ЯЗЛЫКТА

Анвар-Бек Култаев

– Ер астыннан,
Уясыннан,
Ясыл кийип,
Басын ийип,
Суйинип,
Кобк оьленлер,
Шешекейлер
Шыгадылар.
Карайдылар.
Эм коьргенлер,
Алмай коьзлер,
Суйингенлер,
Шыкканларга,
Кол созбага,
Кайтип олар –
Суйедилер.
– Эм коьбиси

Яз ийиси
Тынысына,
Саьбий кимик,
Куьледилер,
Басын ийип,
Язлык энди
Келгенин де
Юреклер мен,
Сезедилер!
«Кел бери!» – деп,
Оьзлери де
Юредилер...
– Коьнъил тола
Куванышка,
Бу язлыкта!
Ногъай кырда
Сосы шакда!

Саргайган суьврет

Аьр йыл сайын
Енъуьв куьни келгенде,
Меним улым
Атайына сый этип,
Эртенъги шак,
Куьн саьвлеси тийгенде,
Алып оьбе
Саргайган бу суьвретти.

– Сонъ мага да
Козь карасын таслайды.
Аь мен онынъ
Янасаман янына.
Атайынынъ
Бу суьвретин созады –
Сонъ оьбемиз,
Биз экимиз косыла...

– Айта мага:
«Мен атайым согыскан.
Йигит кимик,
Фашистлар мен кавгада.
Тек не пайда,
Уьйине ол кайтпаган,
Калган оьлип,
Москвадынъ сыртында...»

– Аьне собьтип,
Ол да, мен де эскерип,
Енъуьв куьнде
Атай эске аламыз,
Суьвретиннен
Ол карайды яс кимик,
Бизге оьзи.
Биз оны да анълаймыз...

– Билген кавдер
Кайтпаягын авылга,
Бу суьвретин
Туьсип, бизге йиберген.

Эм язган ол:
«Душпан кирмес Москвага,
Тек сакланъыз,
Енъуьв алып келермен!»

– Мен атамнан
Келип калган хат-соьзлер
Юрек баста.
Суьврети де там тоьрде.
Балаларым
Алып оны колына –
Бу атайын
Мутпаягын билдире...

Мен оларга
Эш бир соьзим айтпайман,
Тек суьвретти
Оларги деп саклайман!..
Меннен сонъ да
Келип калса МАЙ айы,
Бу суьвретке
Козь салсынлар баягы...

ЯНТЫ ЙЫЛЫГЪЫЗ КЪУТЛУ БОЛСУН

КЪУМУКЪ ЙЫЛНАМАДАН АЙЛАР ГЮНЛЕР

КЪУМУКЪ ЙЫЛНАМАДАН

ЯЗ

Март – Оьрген-ай,
(Бугъай ай,
Тана кьыргъан ай.)
Апрель – Майсан-ай.
Май – Гюлшан-ай
(Гезел-ай,
Жайран-ай.)

ЯЙ

Июнь – Кюржан-ай
(Сари-ай)
Июль – Индыр-ай
(Тири-чакъ-ай)
Август – Туршу-ай.

ГЮЗ

Сентябрь – Къочкъар-ай
(Азир-ай, Гюзлев.)

Октябрь – Байсан-ай.
Ноябрь – Май-йилик-ай.

КЪЫШ

Декабрь – Тунлу-ай
(Къара къыш-ай)
Январь – Аюв ятгъан-ай
(Уллу чилле)
Февраль – чилле (Гиччи
чилле)

Итнигюн
Талатгюн
Арбагюн
Хамисгюн
Жумагюн
Сонгугюн
Къаттыгюн

Сиз билемисиз?

Бизин республикабызны кыбыла янын къуршап, Самур озен агъа. Ону баш бутакълары Рутул районну лап да бийик тав башларындан алына. Темиркъазыкъ янындан буса Терик озен агъа. Дагъыстанны орта боюндан, бютюн тав ичин чайып гелеген Сулакъ озени агъа. Тавлардагъы къарлар, бузлар ирип, бу озенлени суву кеп бола. Булгъанчыкъ сув ташланы бирбирине ура туруп, къара къавгъа этип геле, яллав яйда да, сувукъ кышда да озенлени суву тартыла.

Дагъыстандагъы бары да озенлени суву Каспий денгизге тегюле. Олай дегенде, бары да озенлени суву денгизге етише деп эсигизге гелмесин. Хыйлы-хыйлы гиччи озенлер, денгиз ягъадагъы тюзлюкlege етише туруп, къуруп къала.

Кебюсю олай озенлени суву авлакъланы сугъармакъ учун гиччи татавуллагъа йиберип къоя. Халкъ хозяйствада озенлени кеп уллу пайдасы бар.

Минг йылланы узагъында дув агъып тургъан Сулакъ гъали Дагъыстанны кеп ерлерине электрик яркъ бере. Ондан агъач агъыздырыла. Уллу татавуллар этип, колхоз авлакъланы сугъара. Магъачкъаладагъы булакъланы суву къайдан геле деп турасыз? О чу Сулакъдан геле.

Къойсы таркъ тюгюл?

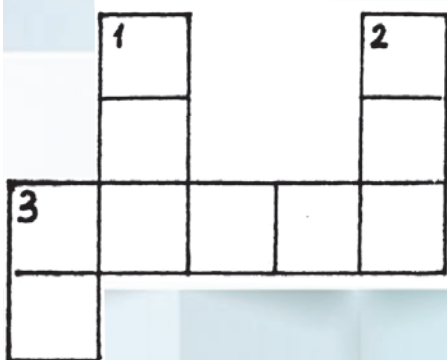
Уй этмеге не герек?

– Такъта,
Таш,
Шиша,
Сыныкъ,
Аркъалыкъ,
Темир,
Усталыкъ,
Асталыкъ,

Билмеслик, болмаслыкъ,
Къайсы гелмей – ташлайыкъ,
Уй этмеге башлайыкъ,

Алгъасагъан эки къайтар.
Иш суймесни эл суймес.
Мангалай терлемесе, мал тюшмес.
Сонг эт, тек онг эт.

Кросвордлар

Йылны заманлары

Солдан онггъа:

3 – табиат жанланагъан заман;

Оьрден тьупге:

1 – емишлер, ашлыкълар бишеген заман;
2 – лап сувукъ заман;
3 – лап исси заман.

Солдан онггъа:

1 – гюн чыгъагъан якъ;
3 – исси якъ.

Оьрден тьупге:

1 – гюн чыгъагъан якъгъа къаршы якъ;
2 – исси якъгъа къаршы якъ.

Жуманы гюнлери

Солдан онггъа:

3 – пятница
5 – среда
6 – суббота
7 – воскресенье

Оьрден тьупге:

1 – четверг
2 – понедельник
4 – вторник

Елчи сапары

Башы «Къарчыгъаны»
биринчи номернде

Уьфюрген о токътамай
Увуртларын толтуруп,
Булутлардан ясалгъан
Толжъунлагъа олтуруп.

Бизин юртгъа гёчюрген
Барысын да бир-бирлеп.
Булутлагъа белсенип,
Къалгъан гъатта о терлеп.

Ял алгъан сонг биразгъа
Созулуп, белин язып,
Булутлагъа бурулуп,
Къарагъан яхшы базып:

– Янгурлар болмай къалса,
Бир къургъакълыкъ гюч этип,
Сабанчыны къыйыны
Къалажакъ чы пуч гетип.

Жабарлар къабаргъан чы
Бишген картопгъа ошап.
Адамлар гъалсыз болуп,
Къалып туралар бошап.

Бавлагъа, тарлавлагъа
Тиймей къалса явун сув,
Чачывлардан, емишден
Бир де болмажакъ асув, –

Деп, сёйлеген Ел шулай
Ёрукъну артгъа салып.
Булутлар жавап берген
Бири-биринден алып:

НАСРУЛЛА
БАЙБОЛАТОВ

– Пашман болуп, башынгны
Салландырма вёре сен.
Бизин гьюнерибизни
Буссагъат сен гёерерсен.

Сени тилеме кьоймай,
Билген бусакъ тезокъда,
Яй янгур болуп юртгъа
Явар эдик, озокъда, –

Деп, олар бокъурашып,
Елни артыкъ тилетмей,
Тез айланып йиберген,
Дагъы авзун сёйлетмей.

Булутлар гъазирленген
Таман чакъы сув алып.
Паранзалар кьалардай
Барысы да увалып.

Шоссагъат кёкню бойлап,
Къара торун ташлагъан.
Кёк тешилип кьалгъандай
Янгур явма башлагъан.

Булутланы бириси
Аюв баладай болгъан.
Бирден хортма балыкъгъа
Озью айланып кьалгъан.

Уъч башлы аждагъагъа
Къалгъан бириси ошап.
Тёгюп янгурун кёкден
Сингип кьалгъанча бошап.

Гюн де Янгур битгинче
Юм-чум этген гёзлерин.
Жан-жанывар той этген
Ерге кьагъып тизлерин.

Чум чёплеме гетгенлер
Тюшюп телиянгургъа
Агъачдан кьайтагъанда
Яшынгъанлар чунгургъа.

(Давамы гелеген номерде).

*Исмайыл Магъамматов,
Уллу-Бойнакъ, 6 кл.*

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

2/2021

март – апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)

П. Абдуллаева

А. Абдуллатипов

С. Алиев

С. Мамаева

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

Рисунок на обложке «Весна в горах.

Богосский хребет» Завгородней Тамары и
Книжниковой Дарьи, 15 лет, г. Махачкала –
победителей IV Всероссийского открытого
творческого конкурса «Россия глазами детей»

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 3,04.

Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 12.04.2021 г.

Тираж 1205 экз.

Заказ № 854.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,

на полугодие – 73904.

Цена свободная.